

Den Gamle Bys arbejde med kulturarv

Anneken Appel Laursen og Mette Ernst Andersen

Museumsloven er rammen for Den Gamle Bys arbejde som museum. En mindre synlig del sker i samarbejde med de kommunale myndigheder, hvor målet er at sikre kulturhistoriske bevaringsværdier i hele kommunen. Museumsinspektørerne Anneken Appel Laursen og Mette Ernst Andersen fortæller, hvordan Den Gamle By arbejder med nedrivningssager og lokalplaner i Aarhus og Favrskov.

”Her er muligheden for at få fat i 154 etage m², fordelt på 103 m² bolig i 1-plan og en god kælder på 53 m². Ejendommen sælges som et ’håndværkertilbud’ eller som en grund, hvis man ønsker at starte forfra og bygge selv”. Sådan lyder en salgsoptilling, hvor en ejendomsmægler beskriver værdierne.

Interesseret? Det er læseren måske, hvis hun er på jagt efter et nyt hus, har hænderne skruet godt på og drømmer om at renovere. Men ejendomsmæglerens salgstale om håndværkertilbuddet åbner også for at rive boligen ned og begynde helt forfra.

Er nedrivning drømmen, går en kædereaktion i gang, hvor kommunen som det første skal kontaktes for at give tilladelse til at rive ned. Og rundt om i landet, bliver de lokale museer også involveret. I kommunerne Aarhus og Favrskov er det Den Gamle By, der orienteres om, at der er en nedrivning på vej. Formålet er, at museet skal vurdere, om ejendommen rummer kulturhistoriske værdier, som kommunen bør være opmærksom på, når de behandler nedrivningssagen.

Realdania By & Byg ejer Højen 13 i Brabrand. Der er jævnligt åbent hus, så der er mulighed for at se kombinationen af arkitektur og materialevalg på den naturskønne grund. Foto: Brabrand Årslev Lokalhistoriske Arkiv/Vibeke Harsberg.

Museumsloven

Kapitel 8 i museumsloven siger, at kommuner sammen med museerne skal sørge for, at vigtige kulturhistoriske fortællinger – ejendomme, kvarterer og landskaber – bevares, så danskerne kan se, at de er en del af en kontinuerlig historie, hvor fortidens bygninger blandes med nutidens. Den kulturhistoriske mangfoldighed skal kunne opleves lokalt, regionalt og på landsplan. Den enkelte ejendom er ikke kun noget i sig selv, men er også en del af en større fortælling.

Loven er den samme, uanset om det er en privat ejer eller en udvikler, der ønsker at rive villaer eller et industrianlæg ned for at bygge nyt. Er der tale om et enkelt hus, får museet en nedrivnings-sag. Her undersøger museet, hvilke kulturhistoriske fortællinger huset gemmer. Hvis det er et større område, udarbejder kommunen en lokalplan, hvor museet bliver hørt.

Bevaringsværdier er ikke et spørgsmål om smag

I Brabrand, på Højen 13, ligger en villa fra 1960'erne. Den er fredet og ikke i fare for nedrivning. Men hvis den var en nedrivnings-sag, ville museet undersøge, hvilken historie der kunne være knyttet til huset. Ejendommen var hjem for Knud, Buller og børnene i over 50

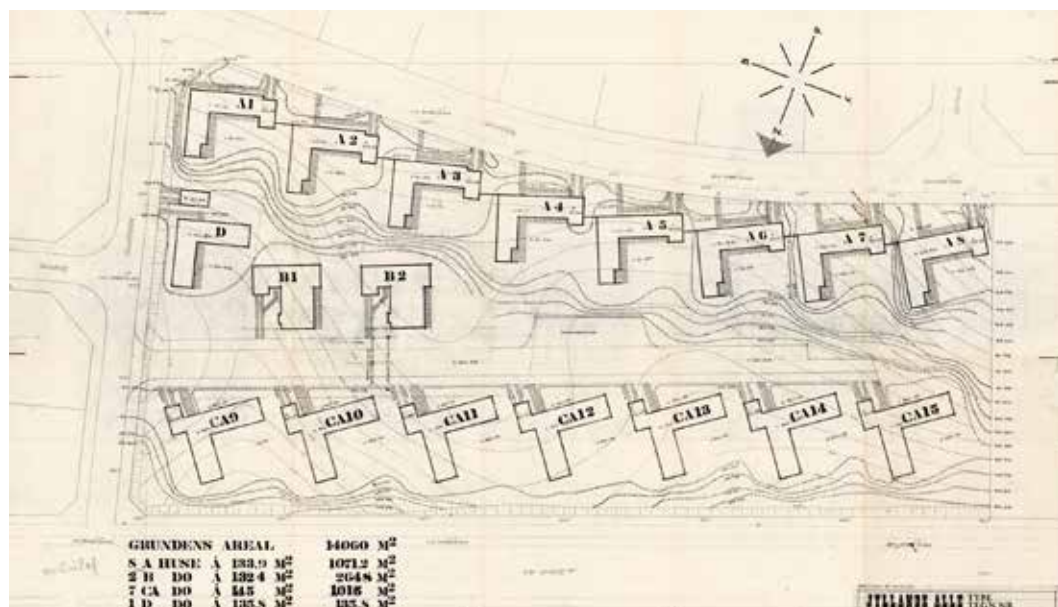
Det indre af Højen 13 er dokumenteret. Det er vigtigt. Man kan selv bidrage ved at tage fotos indvendigt af sit hus og sende dokumentationen til lokalarkivet og museet. Det vil eftertiden værdsætte. Foto: Brabrand Årslev Lokalhistoriske Arkiv/Vibeke Harsberg.

år. Familien voksede, og huset blev udvidet. I en tid med farvestrålende møbler, væg til væg-tæpper og vægge beklædt med tapet og ryatæpper skilte huset sig ud med rå betonvægge, stengulve, smukt lysindfald, kunst og enkle møbler.

I Aarhus Ejendomsarkiv ligger byggesagerne, der fortæller om villaens liv. Herunder sagen om opførelsen af et enfamiliehus med udhus og garage. Det fremgår, at ejer og arkitekt er Knud Friis Nielsen. Scanninger af kommunikationen mellem ejer og kommune og de oprindelige tegninger folder historien ud. Huset på Højen 13 var både hjem og privat tegnestue. Det er en brik i fortællingen om ejerboligernes udvikling efter Anden Verdenskrig, hvor billigere byggemateriale og øget velstand betød et byggeboom med parcelhuse og arkitekttegnede hjem. Da elementer af bygningen på Højen 13 findes i andre ejendomme tegnet af arkitektfirmaet Friis & Moltke, får man også fortællingen om arkitektens stil og måde at tænke på. Friis & Moltke stod for eksempel bag Langkjær Gymnasium i Tilst, Skjoldhøj Kirke, Scandinavian Center og Prismet.

Højen 13 blev fredet i 2008 og har en SAVE-værdi på 1. SAVE står for Survey of Architectural Values in the Environment og er en international vurderingsmetode. Metoden kortlægger, registrerer og vurderer bevaringsværdier i bymiljøer og bygninger, op til et fastsat skæringsår, eksempelvis 1940. SAVE-værdierne går fra 1 til 9. Får en

Et kulturmiljø er en sammenhæng, som tegningen fra 1961 af blandt andet Føniksvej i Højbjerg viser. Hvis blot et af husene erstattes af et andet, påvirker det hele området. Kilde: Aarhus Kommune Ejendomsarkiv.

bygning 1-4, har den en høj bevaringsværdi. Man vurderer arkitektur, kulturhistorie, det omgivende miljø og originalitet. Bevaringsværdige bygninger må som udgangspunkt ikke rives ned, medmindre kommunen giver dispensation.

Det er kommunerne, der afgør, om et hus er bevaringsværdigt. Fredninger er statens ansvar. Aarhus Kommune bruger SAVE for at få overblik over bygninger i kommunen. Den Gamle By holder øje med bygningers eksisterende SAVE-værdier og bemærker det over for kommunen, når vi vurderer, at værdierne er skæve i forhold kulturhistoriske fortællinger. Kommunen registrerede i 1990'erne alle ejendomme indtil 1940. Og lige nu er et team fra kommunen i gang med at vurdere knap 41.000 ejendomme, der er ældre end 1970, så velfærdssamfundets bygninger også får SAVE-værdier.

Kulturmiljø – en større historie

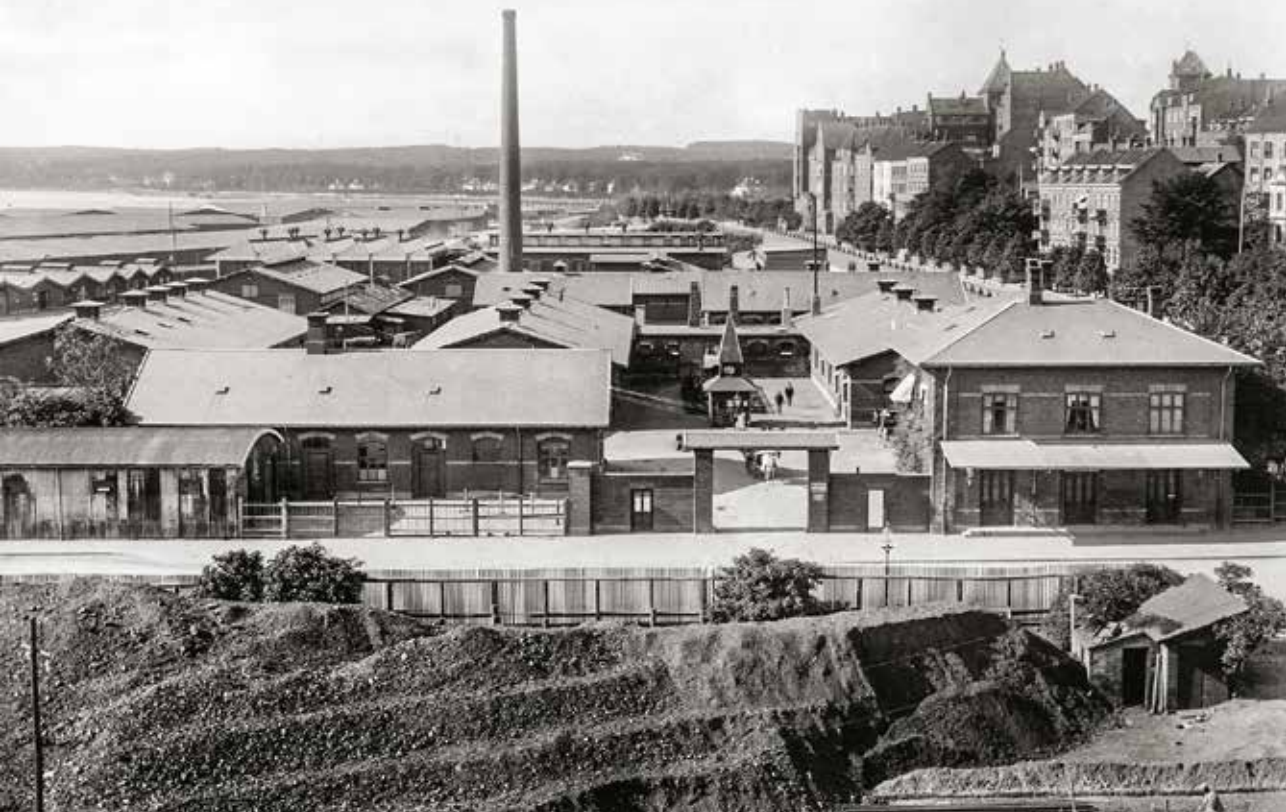
I Højbjerg ligger Føniksvej, Neptunvej og Midtagervej. Her ligner huse hinanden. Form og placering på grundene er ens. I takt med at der kom gang i byggeriet efter besættelsen, opstod der byggeprojekter med flere ejendomme, ofte tegnet af samme arkitekt. De fleste huse har fået en SAVE-værdi på 4, der "omfatter bygninger af særlig værdi for den oplevede miljømæssige sammenhæng".

På Føniksvej, Neptunvej og Midtagervej er det rytmen og ligeheden, der fortæller en vigtig historie. Hvert hus er et element i en større sammenhæng – det er et kulturmiljø. Aarhus Kommune har udpeget en række områder i kommunen som værdifulde kulturmiljøer. Det gælder gravhøje, middelalderlige strukturer, industriområder og parcelhuskvarterer. At bo i et udpeget kulturmiljø betyder ikke, at man ikke må ændre på sit hus. Det betyder, at ejendommen henter værdi fra naboerne – og omvendt.

Lokalplaner og forundersøgelser

For husejere fylder lokalplaner sjældent meget ved huskøb. Men de er vigtige, fordi lokalplaner fastlægger, hvordan udviklingen skal være i forskellige områder i kommunen. Er der planer for stort byggeri? Måske en solcellepark som nabo? Ligger huset i et udpeget kulturmiljø? Eller er der en bevarende lokalplan, fordi ejendommen har særlig kulturhistorisk bevaringsværdi?

Lokalplaner begynder med en idé hos bygherre eller projektudvikler, der går i dialog med kommunen, der udarbejder et lokalplans-

I Aarhus Offentlige Slagtehus fra 1895 fik lokale slagtere slagtet dyr for at få kød til butikkerne. Der slagtes stadig lidt. Sydhavnen er i rivende udvikling, og kreative virksomheder er rykket ind i tomme bygninger. Foto: Emil Andersen Ebbesen (1916).

forslag, som byrådet behandler. Forslaget sendes i høring blandt borgerne, der kan deltage i borgermøder eller indsende bemærkninger. Ifølge museumsloven skal museer forholde sig til lokalplanerne i høringsperioden og evt. afgive et høringssvar, hvis der er vigtige kulturhistoriske fortællinger, kommunen skal være opmærksom på. Efter høringsperioden samles alle svar og vedlægges forslaget, som byrådet tager op igen, inden det endelige forslag vedtages.

Der ligger et stort forarbejde i lokalplansforslag, når de sendes i høring, så reelt sker der sjældent store ændringer i andenbehandlingen. Derfor handler det for Den Gamle By om at komme på banen så tidligt som muligt. Jo mere debat blandt borgerne, des mere opmærksomhed vil der være om lokalplanens endelige form. Dog er alle høringssvar bemærkninger og evt. forslag til forbedringer, der er aldrig tale om at kunne nedlægge forbud eller kræve ændringer. Det gælder også for museet.

Kulturhistorien vejer sjældent tungt som argument for ændringer. Aarhus Kommune udsender forundersøgelser, hvor de spørger eksterne, eksempelvis museet, om der er bemærkninger til lokalplansforslaget. Museet har 14 dage til at sende bemærkninger, fotos

eller andet arkivmateriale, der kan bidrage til kulturarvens stemme i det kommende lokalplansforslag.

I Aarhus og andre kommuner findes der et råd, der skal yde faglig og uvildig rådgivning. Kulturmiljørådet har seks medlemmer, der repræsenterer Stadsarkivet, Moesgaard Museum, Den Gamle By, Foreningen Bykultur, Akademisk Arkitektforening og Arkitektskolen. Rådet kigger på fortidsminder, fredede og bevaringsværdige bygninger og bymiljøer, landskabshistoriske træk og kulturhistoriske sammenhænge og sender sine bemærkninger til kommunen.

Bygninger har det bedst, når der bliver levet i dem

Forladte ejendomme lever ofte på lånt tid. Forfald er hyppigt et argument i en nedrivnings sag. Er der liv i bygningerne, får de til gengæld ofte lov til at blive. På Sydhavnen i Aarhus ligger det offentlige slagtehus fra 1895. Dele af det er stadig slagteri, mens de øvrige bygninger har skiftet funktion. Kølerum er blevet til lydstudier, kunstnere har indrettet atelier, og firmaer driver virksomhed. Der er liv i de gamle bygninger, og vi kan derfor stadig se og forstå betydningen af bygningsarven, selv om de har nye funktioner.

Der skal flere argumenter til end kulturhistoriske fortællinger og bevaringsværdier, når politikerne skal afgøre, hvordan et projekt realiseres. Sættes kulturhistorien op over for ambitioner om vækst og lovning på lækre boliger eller kontorlandskaber, taber historien ofte. Som for eksempel når en industribygning, der er udpeget til at være et nationalt industriminde, gennemgår en total forandring og ombygges til et højhus, som det sker på Sydhavnen i Aarhus (se omtale i Den Gamle Bys årbog 2021, side 18-19).

Fælles ansvar nu og for eftertiden

Det er kommunen og museet, der har ansvaret for at sikre kulturhistoriske bevaringsværdier. Samarbejdet er afhængigt af, hvor meget kulturhistorien får lov at fylde i beslutningerne i de enkelte sager og i byrådet. I takt med at vi i stigende grad lever i en klimapresset verden, er der kommet fokus på at bevare eksisterende bygninger og ejendomme. Forskning viser, at den bedste måde at skære ned på CO₂ er bevarelse. Nedrivning og nybyggeri er for dyrt for kloden. Aarhus Kommunes bylivs- og arkitekturpolitik skriver det direkte: "Vi skal bevare og transformere det eksisterende".

Hvis vi stopper med at rive ned og i stedet genbruger eller transformerer, bliver historien og sammenhængen en vigtig forudsætning for at skabe udvikling. Det er her, museerne – og arkiverne – bidrager. Både med viden og med at tale bevaringsværdierne op.

De fleste kan blive enige om, at store gamle bindingsværksgårde, historiske bankbygninger og flotte villaer på Strandvejen er værd at bevare. Men hvad med byggeri fra 1960'erne eller parcelhusene fra 1970'erne? Er de grimme og uden værdi, fordi de er masseproducerede? Det flotte, monumentale eller meget gamle udgør kun en lille procentdel af vores fælles bygningsarv. Vi har flest bygninger fra tiden efter Anden Verdenskrig.

Forsvinder det, der er tættest på i tid og mest almindeligt, får vi en skæv fortælling om bygningsarven i Aarhus. Bygningshistorien henter inspiration fra fortiden og udvikler sig med afsæt i det, der kom før. River vi det ekstreme, det kedelige og det lidt umoderne ned, river vi kapitler ud af en bog, og vi mister fornemmelse for, hvor vi kommer fra, og hvor vi er på vej hen.

Aarhus Havn set fra syd. Bagest ses to nybyggede siloanlæg i beton, der var de første store anlæg på havnen. Siden da er bygningerne kun blevet højere og er kommet tættere på Sydhavnen. Ukendt fotograf (1929).

